

studije

Leopold Sabourin

BIBLIJA I KRIST

JEDINSTVO DVAJU SAVEZA

S biblijskog gledišta, koje je preuzela kršćanska teologija, u ljudskoj povijesti, od stvaranja do posljednjeg suda, ne postoji ništa izvan božanskog plana, koji se ispunjava u samoj svetoj povijesti. Nijedna od povijesnih komponenata, kako god se mogla činiti nejasna i zagonetna, ne ostaje bez značenja. U drugu ruku, kad govorimo o značenju *stvari* u Bibliji, činimo to s određenog gledišta, a to je nadnaravna objava. Budući da se ta objava događa zajedno kroz riječ onih koji su božanski nadahnuti da govore i pišu i kroz značenje događaja, sve stvari koje pripadaju životu Božjeg naroda imaju značenje u vezi s jedinstvenim objektom objave: misterij Boga koji se objavio u tajni Krista. Biblijski simbolizam, dakle, ne počiva na datostima, koje se temelje na općem religioznom iskustvu, kao u drugim religioznim sistemima, nego na *specifičnom iskustvu*, koje je vezano s ostvarenjem spasiteljskog plana u povijesti. Povijest

Leopold Sabourin SJ, rođen g. 1919., član je Kanadske francuske provincije Družbe Isusove. Već je više godina profesor na Papinskom Biblijskom institutu u Rimu. Od g. 1971-1977. urednik je biblijskog časopisa *Biblical Theology Bulletin*, koji je iste godine počeo izlaziti na engleskom i francuskom jeziku (*Bulletin de Théologie Biblique*), a od godine 1973. izlazi samo na engleskom jeziku. U tom časopisu o. Sabourin izdaje mnoge svoje članke. Najveće njegovo djelo je veliki komentar Evanđelja sv. Mateja, izdan u dva sveska na talijanskom jeziku. Prvi svezak recenziran je u *Obn. životu* 31 (1-1976) 101 si. Ovaj članak poslao nam je sam autor da ga objavimo u našem časopisu.

je *utkana* u biblijski simbolizam, jer se Božja objava odvija kroz događaje u kojima njegov narod, rasvijetljen Riječju, prepoznaje njegov suvereni zahvat za spasenje ljudi. Kao spasitelj po kome se izvodi taj plan, Krist je ključ za razumijevanje toga plana, i sve je unaprijed određeno u njegovu djelovanju.[^]

Kristovo vrijeme

Kristovo mjesto u odnosu prema vremenu značajan je predmet u svakoj raspravi o jedinstvu dvaju Saveza. Vrijeme, naime, Isusova zemaljskog života stoji između dva Saveza kao središnja veza koja ih spaja. To vrijeme ima svoje važne točke. Krist, koji je preegzistirao kao Logos, po svome je utjelovljenju ušao u zemaljsko vrijeme i, uzevši ljudsku povijesnost, korjenito je preobrazio značenje vremena. Poslan kao Sin, on se pojavio kao vremensko bogojavljenje (*epiphania*) nevidljivog Oca. Njegovo božansko porijeklo i njegovo poslanje objavili su se na početku javnog djelovanja pri krštenju i prvom naviještanju riječi. Poruka Evanđelja je i kraljevstvo Božje i navjestitelj sam: »Što bijaše od početka, što smo čuli, što smo svojim očima vidjeli, što smo promatrali i što su naše ruke opipale o Riječi života« (1 Iv 1, 1).

Prisutnost Božje slave u Kristu, Sin i Riječ Očeva (Iv 1, 14–18), vidljivo nam je objavljena u preobraženju (2 Pt 1, 17), u više čudesa i općenito u vidljivoj Isusovoj *exousia*, »moći«, u riječi i djelu. Treća i najvažnija točka Isusova vremena dogodila se na kraju njegova zemaljskog života. Kristovo prihvaćanje ljudske vremenitosti i smrtnosti u obličju grešnog tijela (Rim 8, 3), bilo je izvedeno do svoga vrhunca u mucu i smrti na križu. Isusova žrtva bila je teška kušnja u kojoj je čovječanstvo umrlo grijehu da bi se preporodilo Bogu u uskrsnuću (Rim 4, 25; 6, 10 sL). Po svom žrtvenom prijelazu k Bogu Isus je postigao svoje vlastito *teleiosis* »savršenstvo«, i kao Veliki svećenik poveo je otkupljeno čovječanstvo k spasenju (Heb 5, 8–10).[^] Tako postaje jasno da je Isus i kao utjelovljeni Sin i kao Otkupitelj sakrament čovječanstva. Staro žrtveno ustanovljenje, koje je predstavljao šator u pustinji (Heb 9, 1–10), nije bilo u stanju da sasvim očisti od grijeha, ali kroz »veći i savršeniji šator« — Kristovu žrtvu, opisanu kao bogoslužjenje — svaki vjernik kao Isus sam, osigurava vječno otkupljenje (Heb 9, 11 si). Svoju ulogu u svijetu Krist je izrazio slijedećim riječima: »Izašao sam od Oca i došao na svijet. Sada ostavljam svijet i idem k Ocu« (Iv 16, 28). Premda

• Ovaj članak slijedi uglavnom rezultate do kojih je došao P. GRELOT, *La Bible, Parole de Dieu* (Tournai 1965.), str. 231–309. Vjerujemo da su naše formulacije često točnije od onih P. Grelota. Uvrstili smo i drugi materijal, kao što pokazuju naš tekst i referencije.

[^] S našeg gledišta Heb 5, 5–10 sintetizira oba vidika Isusova djela kao Velikog svećenika: utjelovljenje i žrtvu. Oba su bitna za misterij otkupljenja. Odlomak promatra i unatrag 2, 2–18 i unaprijed 8–10 poglavlje.

Isusovo vrijeme, koje je značajno za nas, obuhvaća njegov cjeloviti život, kako smo već iznijeli, ipak u njemu postoje pojedine točke posebnog i sudbonosnog značenja.

Prema središnjem Kristovu naučavanju kod Ivana, vječno određenje svakog čovjeka ovisi o njegovu primanju ili odbacivanju Krista, Sina Božjega, kao davaoca života (Iv 3, 16—21; 5, 25—29). Pravo egzistencijalno iskustvo vjere ne bi imalo smisla kad ne bi bilo utemeljeno na tajni koja je ontološki ukorijenjena u Kristovu biću i u njegovoj otkupiteljskoj moći. Takvo Kristovo značenje za pojedinca predstavlja za religiozno čovječanstvo radikalnu promjenu,* jer to uključuje novo razumijevanje spasenja, u kojem Bog, postavši čovjekom, vidljivo ulazi u povijest da objavi njezin smisao i ispuni tajnu koja stoji u središtu svega. Religiozna povijest svijeta, kako je gleda Biblija, u kršćanskom tumačenju razvija se u tri etape, koje su sve usredotočene na Krista i mogu se izraziti ovako:

1. ekonomija priprave koja vodi Kristu
2. središte vremena: Sin postaje čovjekom i otkupljuje čovječanstvo
3. sakramentalna ekonomija: Kristovo spasenje ovjekovječeno u Crkvi.

Već smo ukratko objasnili središnju tajnu, jer je sadašnji period povijesti dobro poznat vjernicima, budući da žive u njemu. To je također period iščekivanja, jer on iščekuje drugi Kristov dolazak u paruziji. Značajka ekonomije priprave, koja vodi Kristu, nije neposredno jasna; ona traži tumačenje. To je kršćanska interpretacija, za koju smatramo da je utemeljena na objektivnim datostima, a ne na krivim spekulacijama ili na predrasudnom čitanju tekstova.

Priprava na Krista

Postalo je uobičajeno da se *vrijeme priprave* dijeli u tri perioda. Prvo je vrijeme *početaka* (izvora), u kojima su etiološki opisana trajna obilježja čovječanstva, tako da se počeci pripisuju religioznim uzrocima.* To se poglavito nalazi u Post 1—3, što se kasnije tumači u Mudr 2, 23 si. Budući da je grijeh ušao u svijet od početka, čovječanstvo se vrlo rano dijeli na pravedne i opake (dobre i zle) i takvo će stanje stvari ostati do

* Govorimo o »religioznom čovječanstvu«, a ne o svijetu općenito, jer ovdje iie uzimamo u razmatranje dogmatska objašnjenja, u kojima je Krist predstavljen kao Logos ili Sin po kome je Bog stvorio svijet: Kol 1, 16; Heb 1, 2; Iv 1, 3.

* Vidi L. SABOURIN, »Biblical Etiologies«, BibTB 2 (1972) 199—205; F. M. GOLKA, »The Aetiologies in the Old Testament«, VT 26 (1976) 410—428; 27 (1977) 36—47.

kraja (Mt 13, 49 sL). Pavao će razviti Adamovu tipologiju, pokazujući sveobuhvatnost Kristova otkupljenja (Rim 5, 12—21; 1 Kor 15, 45). Sred-njovjekovna teologija naznačila je drugi period kao *prvotnu ekonomiju*, u kojoj je čovjek mogao spoznati Boga po njegovim djelima (Rim 1, 19—21) i ispuniti njegovu volju slijedeći glas svoje savjesti potpomognut Božjim nadahnućima. Post 4—11 uključuje narodne predaje u kratkoj formi i sadržava osvjetljivanje trajnih istina, na kojima počiva čovjekov put prema vječnom spasenju. Ta ekonomija naravnog zakona (Rim 2, 14 si.), koju je naslijedio poziv Abrahama, kao *prava stara ekonomija*, Stari savez, *izričito* je usmjerena na spasenje objavljeno i ispunjeno u Kristu.

Usmjerenje prema Kristu direktno se odnosi na *svetu povijest*, koja ima pred očima odnos između čovjeka i Boga. Ali u očima vjernika svjetovna je povijest također tu uključena, jer u Božjem planu sva povijest teži prema cilju, koji ne može biti drugi osim On sam. Sveta povijest primila je u Isusu prvi dolazak i ispunjenje, a sa svim pouzdanjem očekuje svoj dovršetak s drugim dolaskom, paruzijom. Svjetovna povijest slijedi svoj tok u višestrukoj dvoznačnosti. Jedino na kraju, u konačnoj uspostavi Božjeg kraljevstva, bit će njezino značenje i pozitivne vrijednosti potpuno objavljene. Pod usmjerenjem mislimo na težnju povijesti prema čitavoj stvarnosti — Kristu: njegovu pojavu u svijetu, njegovo otkupiteljsko djelo, njegovu stalnu spasonosnu prisutnost u Crkvi i po Crkvi do kraja vremena. Drugim riječima, sveta povijest koja je prethodila utjelovljenju, težila je prema novoj I konačnoj ekonomiji spasenja, koja je započela tek onda kad je vrijeme dozrelo za to (Mk 1, 15). Unutar očekivanja kršćanskog spasenja možemo nazrijeti velike religije svijeta, koje su indirektno, ali providencijalno, pridonijele ekonomiji pripreme na Krista. Ali to tapkanje čovječjeg religioznog instinkta po mraku ostalo je bez neke izrazite objave o Bogu i njegovoj volji. To je bilo dano u Starom zavjetu, no nepotpuno. U stvari, jedino u Novom zavjetu nalazimo jasno razjašnjenje o Božjim putovima u povijesti spasenja. To tumači izbor tekstova u slijedećem izlaganju.

Adam, Abraham, David

Povijest priprava na samoga Krista može se slijediti unatrag sve do ^Vdama, kao što se čini da to pokazuje Lukina genealogija (3, 23—38). Što je Krist preuzeo bila je čovjekova vremenitost, njegov konkretni egzistencijalni položaj, kombinacija dviju komponenata: urođena težnja prema

*** Vatikanski II. navodi hinduizam i budizam kao najstarije nekršćanske religije koje su tražile odgovor na velika pitanja ljudskog postojanja i onostranog svijeta (*Nostra Aetate* 1—2).**

Bogu da živi i ljubi u sreći, želja božanski upisana u ljudsko srce pri stvaranju; u drugu pak ruku, prodiranjem grijeha ljudski je život postao u velikoj mjeri vrijeme borbe, poraza i smrti. Krist je prihvatio tu ljudsku sudbinu kao sin Adamov, rođen od žene (Gal 4, 24). On sam bio je bez grijeha (2 Kor 5, 21), ali je došao »u obličju grešnog tijela« (Rim 8, 3)*^, primivši njegove posljedice, uglavnom trpljenje i smrtnost. Tako je, dakle, čovjekova predašnja povijest pripravila Kristov dolazak, uvjetovala njegov povijesni advent, vežući ga za čovjekovu vremenost. Odatle je Krist mogao ljude nazvati braćom (Heb 2, 11) i otkupiti čovječanstvo preobrazivši ga iznutra, kao što smo već rastumačili. Kao posljedica grijeha, trpljenja i smrti, koji su ušli u svijet, putovi spasenja bili su zatvoreni. Otada je dijalektika podjele, sukobljavajući dobro i zlo, sreću i očaj, karakterizirala položaj čovječanstva. Ona je mogla biti uklonjena jedino po Bogo-čovjeku, Posredniku i Spasitelju.

Kristova je povijesna priprava na drugom mjestu i, više specifično, povezana s Abrahamom i Davidom, kao što je pokazao Matej na početku svog Evanđelja: »Rodoslovlje Isusa Krista sina Davidova, sina Abrahama« (1, 1). Kristovo porijeklo od praoca Izraela i od Davida, njegova prvog kralja, čvrsto ga veže s jednim posebnim narodom i mesijanskom lozom. U kršćanskom tumačenju, utemeljenom također na tekstovima iz Starog zavjeta, poziv Abrahama bio je prvi u redu Božjih izbora i inicijativa, koji su polarizirali plan spasenja, njegovo neposredno i izravno izvođenje na ograničeni krug. Ostatak Izraela. Zajedničkoj uvjetovanosti, koja je naslijeđena porijeklom, sada je nadodana polarizacija — usmjerenje od *eshatona* buduće ekonomije milosti, usredotočena na Krista. On će biti Mesija, potomak Davidov. To pokazuje kako je priprava povijesnog Isusa iziskivala niz providencijalnih zahvata, koji su oblikovali povijest Izraela i utjecali na tok događaja, čak i izvan tog ograničenog kruga. U svojoj dobro strukturiranoj genealogiji (rodoslovlju) Matej je pokazao kako je Isus rekapitulirao u svojoj osobi povijest Izraela, ali kao prvi Ostatak i kao obećani Kralj-Mesija. Bila je to Božja volja da Krist iskusi ljudsku vremenost u tom obliku i spasi svijet u okolnostima koje su velikim dijelom determinirali uvjeti, koji su prevladavali u Izraelu u tom danom periodu.

Ako je to istina, onda nije teško vidjeti kako je Stari zavjet nuždan za potpuno razumijevanje Krista: on nam objavljuje ne samo crte i obilježja njegove ljudske osobnosti i njegove povijesne situacije nego također i važne vidike Božjeg spasiteljskog plana, koji je Isus trebao ostvariti. Kristov dolazak u povijest označio je puninu vremena (Gal 4, 4), prvo jer

* Vidi također Heb 4, 15. Kada Pavao kaže o Kristu da ga je Bog »učinio grijehom« (2 Kor 5, 21), vjerojatno misli »da bude žrtvom za grijeh«, kao što smo nadugo rastumačili u *Sin, Redemption, and Sacrifice, Analecta Biblica 48* (Rome 1970), osobito str. 248—253. Redak treba čitati u svjetlu Rim 8, 3, a ne Gal 3, 13.

je s njime *eshaton* ušao u samo središte ljudske vremenitosti, a drugo jer su u Kristu i čovjekova povijest (Lukina genealogija) i povijest Izraela (Matejeva genealogija) bile na taj način rekapitulirane za novi početak. Prema O. Cullmannu »cjelovita otkupiteljska povijest odvija se u dva smjera: jedan se odvija od mnogih prema Jednome; to je Stari savez. U samoj središnjoj točki stoji čin zadovoljštine (ekspijacije) Kristove smrti i uskrsnuća«. Ta je misao o povijesti spasenja pokrenula mnoge rasprave, uključivši slijedeće:

1. Možemo li ispravno govoriti o povijesti spasenja kao o središnjoj ideji Biblije, kad Biblija sadrži mnoge teologije i povijesne perspektive?

2. Je li vjera Izraela i ideja povijesti zaista nešto jedinstveno u starom svijetu?

3. Postoji li opravdana razlika između povijesti, koja se poistovjećuje sa životom samim i daje mu određenje »lived history* (*Geschichte*), i takve povijesti kakvu mogu napisati i ocijeniti jednako svi znanstveni povjesničari (*Historie*)?

4. Je li povijest spasenja danas egzistencijalno jednako važna (relevantna) i za vjeru pojedinca i za vjeru zajednice?^

Prepuštajući drugima raspravu o tim pitanjima,' mi još jednom tvrdimo da Krist stoji u središtu religiozne povijesti svijeta (vidi bilješku 3) i u njemu se dva Saveza susreću i osvjetljavaju jedan drugoga.

Uloga Zakona

Značenje svete povijesti može se promatrati s još jednog drugog gledišta: uloga stare ekonomije u pripravljanju čovječanstva da prepozna svoga Spasitelja i da primi njegovo otkupljenje. Usredotočit ćemo se ovdje na Zakon koji je bio pravilo života, dan čovjeku u nadahnutoj riječi. Taj objavljeni Zakon uključivao je mnoga životna pravila (norme).

' O. CULLMANN, *Christ and Time* (3. izd., London 1962.), str. 117. CuUmanova koncepcija povijesti spasenja (*Heilsgeschichte*) općenito je bila hvaljena. Ali neki kritičari, kao L. MALEVEZ, smatraju je previše empirijskom i izvanjskom, s namjerom da ostavi u sjeni višak dimenzije, koju shvaća jedino vjera (vidi *Nouvelle Revue Theologique* 44, 1969., str. 89–98). Drugi vide Isusov misterij, u vidu Novog zavjeta, kao anticipirani cilj, a ne kao sredinu povijesti. O ovoj točki vidi raspravu u C. WESTERMANN, izd.. *Essays on Old Testament Hermeneutics* (Richmond, Va, 1963), str. 321–322.

T- T. CLEMONS, »Critics and Criticisms of Salvation History«, *Religion in Life* 41 (1972) 89–100, sažeto u NTA 16, str. 263.

" Široko dokumentiran, opsežan pregled, važnih pitanja daje O. L. BAKER u disertaciji *Two Testaments, One Bible* (Inter-Varsity Press 1976). Vidi *Scripture Bulletin* 8 (1977), str. 20.

koja su već bila indicirana naravnim zakonom/" ali ih je to učinilo više izrazitim, i dodao je zapovijedi koje su bile ili nepoznate ili nisu bile dalje obdržavane. Osim toga, taj je Zakon imao javna značenja: u Izraelu je religiozni zakon postao civilni zakon i davao je poseban pečat također nacionalnim ustanovama.

Pavlov pogled na ulogu Zakona posebno je važan za naš predmet. Kad on kaže da je Zakon bio »čuvar« (*paidagogos*) dok Krist ne dođe (Gal 3, 23), naglašava njegovo privremeno značenje. On je sigurno imao dobrotvorni odgojni utjecaj, kao što Ponovljeni zakon (usp. 4, 5–8) i neki Psalmi pokazuju, posebno dugi Ps 119. Učiniivši zapovijedi obveznima, a ne priskrbljujući snage da ih se održava. Zakon je učinio čovjeka svjesnim njegove grešnosti i čuvao prisutnom potrebu za Spasiteljem. Tako je Pavao mogao reći da je Zakon bio dan »radi prekršaja« (Gal 1, 19), »da se poveća prekršaj« (Rim 5, 20), a ne milost da pobijedi njegovu moć. U tom smislu Zakon je služio da pripravi čovječanstvo za spasenje, koje će ponuditi Krist, a stara je ekonomija bila oblikovana u odnosu prema novoj. U stvari, do dolaska Kristova ljudi »su bili od naravi djeca srdžbe« (Ef 2, 3), stajali su pod Božjim gnjevom (Rim 1, 18; 4, 15). Već Stari zavjet, posebno Ponovljeni zakon, povezivao je čovjekove nevolje s neobdržavanjem Zakona (8, 20; 11, 16 si.), a prirodne nesreće, kao veliki potop, smatrane su kaznom zbog širenja grijeha (usp. također Post 18, 20 si.). I, naravno, proroci su vidjeli dan Jahvin kao božanski sud protiv izazova zla. Tako se zbog Zakona ljudska egzistencija vidi u jasnijem svjetlu i duboko se osjeća potreba za otkupljenjem.

Ubijanje Isusa bio je krajnji grijeh svijeta: »Sad je sud ovome svijetu. Sad će knez ovoga svijeta biti bačen van« (Iv 12, 31). Cjelokupna židovska institucija upletena u odbijanje i odbacivanje Isusa sa strane židovskih vođa, u njegovoj osudi sa strane Sanhedrina, podvrgnuta je sudu i primila je svoju smrtnu osudu. Krist koji je u svojoj smrti uzeo na se prokletstvo Zakona (Gal 3, 13), po Pavlu ga je dokončao (Rim 10, 4; Ef 2, 15) i time je vremenska uvjetovanost grešnog čovječanstva praktički prestala zbog Božjeg suda: »Jer zakon duha života u Kristu Isusu oslobodio me je od zakona grijeha i smrti« (Rim 8, 2). Po Kristovoj milosti (Iv 1, 17) apsolutna je novost promijenila religioznu sudbinu čovječanstva: ona je uvela već od proroka (Jer 31, 33; Ez 36, 25 si.) obećanu eshatološku egzistenciju, okarakteriziranu kao život po Duhu; stara ekonomija Zakona došla je kraju; nadomještena je ekonomijom Duha u milosti i istini.

U recima gdje hvali novost života u Kristu, Pavao nastoji naglasiti činjenicu da je ekonomija Zakona prošla stvarnost, i to je istina. Ipak, to ne bismo trebali shvatiti kao nešto suprotno onome što je Isus rekao u govoru na Gori: »Nemojte misliti da sam došao ukinuti Zakon i proroke! Ne dođoh da ih ukinem, već da ih ostvarim« (Mt 5, 17).

Prije Starog zavjeta naravni je zakon (usp. Rim 2, 14), upisan u srce čovjeka, služio kao vodič u religioznom držanju njegova života i bio je dostatan da čovjeka učini odgovornim za njegove čine pred Bogom.

Mojsijevska ekonomija istekla je Kristovim dolaskom, ali će trajna vrijednost Zakona kao izraza volje Božje ostati ispunjena u zapovijedi ljubavi (Mt 22, 40), kao što Pavao priznaje: »Ljubav je ispunjenje Zakona« (Rim 13, 10). Taj ispunjeni Zakon nije više, dakle, stvarnost stare ekonomije: tako je on »Zakon Kristov« (1 Kor 9, 21).

Da zaključimo: uloga Mojsijeva Zakona kao čuvara do Krista i njegov nadomjestak zakonom Duha u novoj ekonomiji pokazuje međusobne odnose obaju Zavjeta. Privremena značajka Zakona pokazuje da cjelokupna Mojsijeva institucija smjera prema drugoj ekonomiji, koju je trebalo pripremiti. U isto vrijeme, bez pozadine koju čine tekstovi Starog zavjeta, bilo bi veoma teško razumjeti velikim dijelom Novi zavjet, pa čak i točnu narav otkupljenja, koje nam je donio Krist.

Znakoviti navještaji Krista

Dosad smo uglavnom ispitali očevitost s obzirom na odnos stare religiozne povijesti prema ispunjenju u budućnosti. Ta teološka težnja prema kršćanskom *eshatonu* izričita je u Starom zavjetu i u povijesti Izraela, kako su to razumjeli sveti pisci Novog zavjeta. Opet se okrećemo toj očevitosti da posebno pokažemo navještenje Krista u Starom zavjetu, kako su to vidjeli neki autori Novog zavjeta.

Novi zavjet upotrebljava znakovit navještaj uglavnom s dva vidika. U prvom, koji upotrebljava Pavao, navještaj je baziran na razotkrivanju svete povijesti, čiji su ključni likovi i ključni događaji prošlosti imali proročansko značenje kao navješćivanje Kristove osobe. Adam, na primjer, kao praotac ljudskoga roda, navijestio je Krista, koji će duhovno biti glava novoga naroda: »Adam«, piše Pavao, »slika je (*typos*) onog koji ima doći« (Rim, 5, 14), i s obzirom na uskrsnuće: »Prvi je čovjek od zemlje — zemljan; drugi je čovjek s neba« (1 Kor 15, 47). Na sličan način događaji Izlaska znakovito su najavili što će se dogoditi u novom oslobođenju, koje je izveo Krist: oni su služili kao slike nama na pouku (1 Kor 10, 11). Figure ili slike, dakle, simboli su iz svete povijesti, koji su najavili eshatološke stvarnosti.

Drugu vrstu predoznačivanja nalazimo u poslanici Hebrejima, koja pribjegava *egzemplarizmu* u raspravljanju o vrednotama stare ekonomije.

" Vidi primjere kod S. LYONNET, *U Nuovo Testamento alU luce dell'Antico* (Brescia 1972). On uglavnom promatra vjeru, pravednost, Euharistiju (žrtvu Novog Saveza). Uvodno poglavlje raspravlja o jedinstvu dvaju zavjeta u svjetlu saborske konstitucije *Dei Verbum*.

A. H. VAN ZYL je nedavno tvrdio da u »kerigmatičkoj povijesti« vidi važan faktor u jedinstvu dvaju Zavjeta: Povijest koja naviješta specifičnu poruku (»Die verhouding van die Ou en Nuewe Testament« u *Hermenéutica*, Fs. Groenevald, Pretoria 1970., str. 9—22.

kad se uspoređi s novom. Egzemplarizam nastupa među simboličkim formulacijama religije na Starom Istoku i u klasičnim kulturama. Tamo je izraženo uvjerenje da su zemaljske stvarnosti, ugrađene u tijek vremena, bile zapravo nesavršeni odbljesci svoga modela, koji se nalazi gore, izvan granica vremena. Događaji u svijetu božanstava, koje su mitovi doveli u vezu s prapoviješću, dali su jednom zauvijek — tako se mislilo — obilježja svim zemaljskim stvarima. To je prilagođeno posebno svetim institucijama, za koje se izvanzemaljski pratipovi nalaze u mitskoj prošlosti. Općenito govoreći, biblijska misao odbacuje te mitske interpretacije. Ona stavlja u stvaranje apsolutni početak svijeta i ne poznaje prošlu povijest događaja u božanskoj sferi, koji bi mogli biti uzroci onoga što se događa ovdje dolje. Poslanica Hebrejima služi se egzemplarnim predoznačivanjem, ali na vrlo specifičan način, bez oslanjanja na mitske koncepcije. Za poslanicu Hebrejima egzemplar je u budućnosti, ne u prošlosti, a to znači pristajati uz biblijsku misao da se povijest kreće prema budućnosti.^" Misterij Krista, čiji se dolazak zbiva u *cshatonu*, egzemplar je prema kojem se sveta povijest odnosi kao cjelina.

Kad se usporede s tim arhetipom (praslikom), slavljenim u budućnosti (8, 5), stvarnosti Starog zavjeta čine se kao simbolike, »u paraboli« (11, 19), kao sjene (8, 5), kao slike (9, 23), ili »praslike« (9, 24) prave stvarnosti misterija Krista, Velikog svećenika svatišta (8, 2). Čak Mojsiju, prije nego je podigao šator, bio je pokazan model, prema kojem je trebao biti napravljen šator (8, 6). Autor ne tumači što to znači,** nego vjerojatno pretpostavlja da je Mojsiju bilo objavljeno da je njegova kulturna institucija privremena, simbolična u pogledu »pravog šatora«, koji će biti utemeljen na Kristovoj žrtvi (9, 11 sl.).*^

U opreci s vječnim povratkom, cikličkog utoka svih stvari, što se održalo u starim orijentalnim religijama," u Bibliji nalazimo samo jedan

Linearni razvoj povijesti od jednog apsolutnog početka do jednog predviđenog cilja vlastit je Bibliji, kao što su također i dva pojma, koji su važni i odnose se na to: tradicija i mesijanizam. (Usp. P. AUVRAY i dr., izd., *L'Ancien Testament et les chrétiens*, Paris 1951., str. 118—119.).

Čini se vjerojatnije da poslanica Hebrejima ne ovisi o Pilonu, premda oboje imaju dosta zajedničkog u jeziku i misli (vidi R. WILLIAMSON, *Philo and the Epistle to the Hebrews*, Leiden 1969). O drugom posebnom gledištu raspravljao je S. G. SOWERS, *The Hermeneutics of Philo and Hebrews*, *Basel Studies of Theology* 1 (Richmond, Va. 1965).

Vidi moje izlaganje o dva retka u *Priesthood, a Comparative Study* (Brill, Leiden 1973), str. 198—204., ili vrlo kratko u NTS 18 (1971) 87—90.

O cikličkom ponavljanju u mitu, vidi C. WESTERMANN, izd., *nav. dj.* str. 235, 315 sl.; D. LYS, *The Meaning of the Old Testament* (New York 1967), str. 57. Također je zapaženo da se u proroštvu Starog zavjeta Bog odnosi prema svijetu, dok je u grčkom misticizmu taj odnos odsutan, a niti postoji otkupljenje od svijeta (vidi B. W. ANDERSON, izd., *Old Testament and Christian Faith* (New York 1969), str. 260.

ciklus, teološki orijentiran prema kršćanskom događaju, upravljenom od stare prema novoj ekonomiji. Tipologija je bila dio te koncepcije i osigurava vezu između dvije ekonomije kroz oblik predoznačivanja i ispunjenja.

Adamova i nebeska tipologija

Vraćamo se sada adamovskoj tipologiji Krista za njezino cjelovitije izlaganje da bismo pokazali njezine posebne vidike. U Rim 5, 12—21 Pavao uspoređuje antitetički Adama s Kristom, razlažući da je, kao što su po prvom čovjeku došli grijeh i smrt svim ljudima, na isti način obilovala milost po Isusu Kristu. Ondje on izričito izjavljuje da je Adam »bio slika onoga koji će doći« (r. 14). Ista misao jasno ističe Pavlov razvoj o uskrsnuću (1 Kor 15, 42—50). I drugdje jasne aluzije ukazuju na istu Adamovu tipologiju. Prema Post 1, 27—28 Bog je stvorio čovjeka na svoju vlastitu sliku i dao mu vlast »nad svakim živim bićem koje se kreće na zemlji«. S druge strane, objavljena je istina da je Krist »savršena slika Boga nevidljivoga, prvorođenac svakoga stvorenja, jer je u njemu sve stvoreno« (Kol 1, 15 sL; usp. Heb 1, 1 sL). To znači da je Krist, koji je rođen kao Adamov sin (Lk 3, 38), omogućio sliku Adamova stvaranja na sliku Božju. Po svojem božanstvu Krist je prvi u redu stvaranja, kao što je prvi kao Spasitelj u redu otkupljenja. Ps 8., koji se odnosi na Post 1, razlaže da je Bog dao čovjeku vlast nad svim živim bićima. Ovo opet aludira na Ef 1, 22: »I sve mu je podložio pod noge, a njega dade za glavu nad svim u Crkvi. ..« Ali Kristovo prvenstvo i uzvišenost i njegovo gospodstvo, protežu se na cjelokupno stvaranje, a ne samo na sva živa bića (1 Kor 8, 6), jer on je Riječ po kojoj je sve postalo (Iv i, 3).

Već tekstovi Postanka, s temom raja u Edenu, sugeriraju da je čovjekovo blaženstvo, u jedinstvu s Bogom, svrha stvaranja. Taj je plan uskoro uništen s ljudske strane Adamovim grijehom. No konačno čovjekova obnova i njegov povratak u raj ostavljeni su kao otvorene mogućnosti s obećanjem da će po ženinu potomstvu, zapravo po Kristu, čovječanstvo konačno trijumfirati nad moćima zla (Post 3, 15; Rim 16, 20). Blagoslovi za budućnost, koje je Izrael primio (usp. Izl 23, 25 si.) moraju biti povezani s mesijanskim očekivanjem, kao što se čini da naslućuje Post 49,⁶ premda su neposredno obećani kao nagrade za obdržavanje Zakona (Lev 26,

⁶ To se može čitati u Post 49, 10: »Dok ne dode onaj kome pripada — koine će se narodi pokoriti« (usp. *Biblica* 1958., str. 405—425). Aluzija je direktno na Davida, ali kao na sliku mesijanskog kralja. Post 49, 26 govori o »želji vječnili brežuljaka«, što Vulgata razumijeva u mesijanskom smislu, s prijevodom »desiderium collium aeternorum«.

3—12).⁷ Tema raja, koja se ponovno vraća u *eshatonu*, postaje izričita u proročkim naučavanjima, posebno kod Iz 11, 6—9; 65, 17—25; Izl 47, 6—12; JI 4, 18; Zah 14, 6—9.⁸ Gtari istočnjački mitovi o raju ili su pružali vrlo pesimističku predodžbu ljudske egzistencije ili su vezali ljudsku sudbinu s fatalističkim astralnim mehanizmom kozmičkog cikličkog povratka, kao u razvijenim Pitagorinim sistemima (6. st. prije Krista), koji su vjerovali u seljenje duša. Dvije oznake koje potpuno manjkaju u tim spekulacijama vlastite su biblijskoj koncepciji: jedna je *povijest spasenja*, čije razvijanje planski upravlja Bog, a druga je božansko obećanje, objavljeno čovjeku, na kojem je utemeljena nada u povratak u raj. Iz toga se pokazuje da je, ako Biblija duguje štogod tim orijentalnim spekulacijama, sadržaj posuđenoga bio demitologiziran i usklađen tako da se uklopi u objavljeni model i okvir spasenja. Adamovska tipologija je jedan od odlučujućih ključeva u toj stvari, ali potpuna spoznaja njezinih dubljih značenja i djelovanja nije priopćena ljudima (usp. 1 Kor 13, 12 si.).

Značenje Izraelova religioznog iskustva usmjerenog prema Kristu

Da li je povijesno religiozno iskustvo Izraela sadržavalo očitovanje ili objavu plana spasenja? Ako je objava jednostavno proglašenje milosne vijesti, a vjera njezino egzistencijalno prihvaćanje, kao što to smatra Bultmannova škola, tada bi, naravno, sveta povijest mogla biti smatrana nevažnom, a rast bi Izraelova religioznog uvjerenja — kao i jezik upotrijebljen da ga izrazi — mogao biti pripisan naravnom procesu, ovisno o istim zakonima kao i drugi religiozni fenomeni (pojave). Oni koji pristaju uz to gledište kažu, naravno, da su sveti pisci pretvorili povijest u mit. Može se dopustiti da su u više slučajeva, na primjer, u izbavljanju iz Egipta i osvajanju Kanaana, događaji bili interpretirani teološki, s naglašavanjem Božje čudotvorne intervencije u korist svoga naroda. Ipak, to baratanje historijom jedva se može nazvati »mitologiziranjem«. Ono izražava u dramatičnom opisu uvjerenje da Bog objavljuje i izvodi preko povijesti Izraela svoj plan spasenja. Premda je tijekom Izraelove povijesti bio ovisan o naravnim zakonima razvoja, koji djeluju i kod drugih naroda, ipak se Božji plan po toj povijesti postupno ostvarivao, a njegova je Riječ bila tu da objavi pravo značenje događaja, koji su usmje-

⁷ Vidi također Pnz 7, 12—16. O pojmu »nagrade« u Tori, vidi značajne refleksije P. BEAUCHAMPA u njegovu djelu *Vnn et l'autre Testament. Essai de lecture* (Editions du Seuil, Paris 1976), str. 58—65. Ova knjiga sadrži poučna zapažanja i glavne komponente Starog zavjeta: zakon, proroštvo, mudrost, apokalipsu i također Novi savez.

⁸ U nekima od ovih tekstova uvodne riječi »u onaj dan« pokazuju na eshatološku budućnost. O temi povratka u raj, vidi E. COTHENET, članak »Paradis«, DBS 6, col. 1177—1220 (i bib iografija).

reni na Krista i na njegovo spasenje. Autor poslanice Hebrejima piše da su svi pravi vjernici Staroga zavjeta »umrli ne primivši što je obećano, već to izdaleka vidješe i pozdraviše« (11, 13).

Specifična uloga proroka Starog zavjeta sastojala se upravo u pokazivanju Božjih *znakova* koji djeluju u toku povijesti, u oblikovanju uredaba i u pojavi i djelovanju značajnih religioznih likova (osoba). Oni nisu proizvod usuda (fatuma) ili, jednostavno, naravnih uzroka: oni su tu prema Božjem planu koji upravlja povijest prema *eshatonu*. Značajka je također proročkog propovijedanja i misao da je spasenje Božji milosni dar, da će njegov plan biti izveden unatoč ljudskoj pakosti i zlobi. Zbog svoje nevjernosti Izrael će doći pod udar Božjeg suda, ali će Ostatak biti spašen, i to opet po Božjem milosrđu.² Ipak, značenje religioznog iskustva Izraela došlo je do potpunog svjetla tek kasnije, s Kristovim dolaskom, u kome je Šimun vidio pripravljeno spasenje pred licem svih naroda (Lk 2, 31).

Primjena na Kristov misterij spasenja

U Kristovu životu, u misteriju njegove smrti i uskrsnuća izveden je prijelaz iz starog u novi svijet, iz stanja trpljenja i smrti, koje je vlastito grešnom čovječanstvu, u stanje besmrtnosti i blaženstva; to jest, po Kristovoj žrtvenoj preobrazbi ljudska je vremenost zbiljski prešla u ono stanje u koje je pozvana po Božjem spasiteljskom planu (Fil 3, 2 si.). Prema Matejevu prikazu Isusova djetinjstva, dijete Isus preživjelo je na neki način iskustvo Izraelova izlaska. To se vidi opet na djelu u Isusovoj kušnji u pustinji: gdje je Izrael zatajio, Isus je bio vjeran. Kasniji prizori iz javnog djelovanja, kao čudo umnožavanja kruha, podsjećaju na odlučujuće događaje svete Izraelove povijesti i predoznačuju buduće mesijansko okupljanje otkupljenih po eshatološkom proroku.

Pojedine osobe Starog zavjeta, koje su trpjele, ostavljaju crvenu nit krvi pravednika od Abela do Makabejaca. Smrt mučenika Starog zavjeta može se promatrati kao anticipirano sudjelovanje u misteriju križa. Sam se Isus poziva na ubijene pravednike i proroke, ubijene zbog njihova svjedočanstva za vjeru (Mt 23, 29–37), a autor poslanice Hebrejima spominje nekoliko načina mučenja, koje su ovi prepatili (11, 36–38). Izak nije bio stvarno žrtvovan, ali budući da je bio prinesen (aqedah) i stavljen na oltar kao janje. Ipak se prema židovskoj tradiciji smatrao kao žrtva, a nekoliko redaka Novog zavjeta vidi u njemu Kristovu sliku, jer, kao ni on, nije bio pošteđen od ljubljenog Oca (Rim 8, 32). A nekoliko redaka Ps 22 o pravedniku koji trpi, svakako aludiraju na navještaj muke ili se

² Usp. Ezdra 9, 8. O Pavlovoj koncepciji o židovskom Ostatku, vidi G. S. WORGUL, »Romans 9–11 and Ecclesiology«, *BibTB* 7 (1977) 99–109.

u njemu citiraju. To se često može ispravno reći o tekstovima o sluzi Jahvinu koji trpi (usp. Lk 22, 37), čiji lik stoji iza nekoliko izvještaja Novog zavjeta o Isusovoj otkupiteljskoj smrti (usp. 1 Pt 2, 21–25). Ako se dopusti kolektivna interpretacija originala 4. pjesme o sluzi Jahvinu, onda postaje lakše ustvrditi da je Isus proživio Izraelovo iskustvo također u patnji.

Nekoliko navještaja o Isusovu uskrsnuću možemo čitati u Starom zavjetu, npr. one koje naznačuju Djela apostolska (2, 27). Premda se bavi direktno nacionalnom obnovom Izraela poslije progonstva, Ezekielova vizija u 37. poglavlju može također indirektno potkrijepiti eshatološko spasenje Božjeg naroda, kao što to čini kasnije tekst koji se pripisuje Izaiji: »Tvoji će mrtvi oživjeti, uskrsnut će tijela. Probudite se i kličite, stanovnici praha« (26, 19). Međutim, tek kasnije, u Danijelovoj knjizi nalazimo izričito izlaganje o eshatološkoj egzistenciji Izraelova Ostatka. To je izraženo u osobi, koja u sebi sadržava sav narod, a koja se dovodi u vezu sa Sinom čovječjim, manje-više identificiranim sa »Svetim Svevišnjega« (7, 13 si., 18). U svakom slučaju, Krist je pravi Božji Izrael i u njegovim tajnama on je konačni Događaj, prema kojemu je bila upravljena cjelokupna povijest spasenja i u kome sad nalazi svoje ispunjenje!

Da zaključimo: postoje mnogi načini kako možemo govoriti o figurativnom značenju povijesnog iskustva Izraela usmjerenom prema Kristu. Uz tih nekoliko indikacija koje smo donijeli mogli bismo navesti u istom svjetlu još dodatnih tekstova iz Novog zavjeta, uključivši nekoliko tekstova iz poslanice Hebrejima, jer ona opisuje Božji narod na njegovu putu prema mjestu počinka, pod vodstvom svoga vođe i pionira, Isusa, Sina Božjega (vidi pogl. 3–4).^{^*} Također bi se moglo reći da je povijesno i duhovno iskustvo Izraela pridonijelo oblikovanju Isusove osobnosti, njegovih težnji i njegova najdubljeg religioznog stava. U njemu so, opet, susreću dva Saveza, i u njemu je istekla stara ekonomija, koja je nadomještena konačnom ekonomijom milosti i spasenja.

Premda ne želimo ovdje izlagati tu točku (vidi: Grelot 278–280), Izrael ima svoje značenje usmjereno prema Kristu također i u svome kulturnom životu. U stvari, jezik proroka često je obojen bogoštovljem, a liturgijske svečanosti poprimale su sve više eshatološki i mesijanski smisao. Osim izričitih referencija koje se nalaze u poslanici Hebrejima (vidi gore),

^{^*} Vidi T. CAMELOT, »L'exégèse de l'Ancien Testament par les Pères«, u P. AUVRAY i dr., *L'Ancien Testament et les chrétiens* (Paris 1951), str. 162. Članak (str. 149–167) sadrži vrlo dobru sintezu o tome kako su Oci pristupali egzegizi Starog zavjeta.

Mesijanska značenja posebno se koncentriraju oko blagdana Pashe. Vidi R. LE DEAUT, *La Nuit Pascale*, *Analecta Biblica* 22 (Rome 1963); P. GRELOT, »La naissance d'Isaac et celle de Jésus. Sur une interprétation 'mythologique' de la conception virginale«, *NRT* 94 (1972) 462–487, 561–585.

mogle bi se spomenuti također i druge, povezane s Isusovom žrtvom (vidi 1 Kor 5, 7; 1 Pt 1, 19). U Otk 5, 9–10 nalazimo stjecište izraza koji pokazuju kako se susreću Stari i Novi zavjet u bogoštovnim formulacijama žrtve kroz Krista, koji je otkupio Ostatak, sastavljen od mnogih naroda.

Zaključak

Svrha je ovog članka bila da pokaže kako dva Zavjeta u Bibliji čine jedinstvo jer se oba bave Kristom, tj. govore nam o tome kako je bio pripremljen njegov dolazak i kako je Krist ispunio božanski plan spasenja. Izneseno obrazloženje najprije je raspravljalo o Kristovu odnosu prema vremenu, o njegovu pripremljanju kao Sina Adamova, Sina Abrahamova, Sina Davidova, a zatim o ulozi Zakona kao čuvara u božanskoj ekonomiji do Kristova dolaska. Usmjerenje svete povijesti prema njezinu kršćanskom *eshatonu* nalazi svoj sadržaj također u znakovitim navještajima Krista i u tipologiji, koja obuhvaća oba iskustva: ono ljudi iz Biblije i Izraelovo religiozno iskustvo. Namjerno smo izostavili da raspravljamo o različitim smislovima Pisma. To je važno pitanje, za koje se nadamo da ćemo ga obraditi jednom drugom prilikom.¹⁶

S engleskog preveo

Luka Lučić

¹⁶ Vidi npr. R. E. BROWN, »The *Sensus Plenior* in the Last Ten Years«, CBO 25 (1963) 282–285. Smatramo da bi »*sensus plenior*« trebalo zadržati. Velik broj primjera iznio je P. GRELOT u *Sens chrétien de l'Ancien Testament* (Tournai 1962) 458–495. O drugom skripturističkom smislu vidi razvoj i referencije, koje se nalaze kod J. H. STEK, »Biblical Typology Yesterday and Today«, CalvThJ 5 (1970) 133–162 (dobar sažetak u NTA 15, str. 141.). P. GRELOT je izložio sistematski postupak skripturističkih značenja u *La Bible, Parole de Dieu* (vidi br. 1), str. 312–391.

THE BIBLE AND CHRIST
THE UNITY OF THE TWO TESTAMENTS

Summary

The Bible, in Christian belief, is composed of two Testaments, bound in unity as being both concerned with Christ, how his advent was prefigured and prepared, how he fulfilled the divine plan of salvation. The religious history of the world, in the Christian view, develops in three stages: the economy of preparation, leading to Christ; the center of time, when the Son becomes man and redeems humanity; the sacramentary economy, perpetuating Christ's salvation in the Church. The historical preparation of Christ can be traced back to three biblical figures, Adam, Abraham, David, as the Gospel genealogies indicate. By presenting the Law as «custodian» until the advent of Christ, Paul showed both its function and its provisional character. The prefigurement of Christ and of the Church took different forms, attested in the Bible, and it is possible to bring out the Christward significance of Israel's religious experience. The historical and spiritual experience of Israel has contributed to the fashioning of Jesus' personality, of his aspirations, and of his deepest religious attitudes. In him the two Testaments meet, and the old dispensation elapsed, replaced by the definitive economy of grace and salvation.